

ლელა ჩოთალიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

მიკენური პანთეონი

საკვანძო სიტყვები: მიკენური პანთეონი, B-ხაზოვანი წარწერები, ღვთაებები, რელიგიური წარმოდგენები

პირველი წერილობითი ცნობები მიკენელ ბერძენთა სოციალურ-პოლიტიკური თუ რელიგიური ცხოვრების შესახებ დაცულია B-ხაზოვან წარწერებში, რომელთა ძირითადი ნაწილი XX საუკუნის დასაწყისში აღმოჩნდა.¹ დღემდე ცნობილი B-ხაზოვანი ტექსტები ორასზე მეტი წლის განმავლობაში არის შექმნილი. როგორც წესი, თიხის ფირფიტები ყოველი სეზონის ბოლოს ნადგურდებოდა, მომდევნო წლისათვის კი იქმნებოდა ახალი ანგარიშები. ჩვენამდე მოღწეული ფირფიტები იმ ხანძრის დამსახურებაა, რომელმაც გაანადგურა კრეტასა და კონტინენტზე არსებული სასახლეები. შესაბამისად, ისინი სწორედ სასახლეთა არსებობის ბოლო წელიწადს უნდა განეკუთვნებოდეს.²

¹ B-ხაზოვანი ტექსტები ძირითადად მომდინარეობს თებედან (Sg ტექსტები – 26 ფირფიტა, Of ტექსტები – 16 ფირფიტა, 56 თიხის პლომბი, ასევე ე. წ. პელოპიდების ქუჩაზე 1993-95 წლებში აღმოჩენილი 236 ძალზე ფრაგმენტული ფირფიტა), კნოსოსიდან (დაახლ. 3000 ტექსტი), პილოსიდან (დაახლ. 1000 ტექსტი), მიკენიდან (71 ტექსტი).

² გორდეზიანი 1999, 17; Heubeck 1979, 47; Godart 1995, 40-46.

უძველესი ნიმუშები მომდინარეობს კნოსოსიდან (გმ II – 1420-1400), ხოლო უახლესი – კონტინენტიდან (გმ III B – 1220-1180). წარწერების ძირითადი ნაწილი წარმოადგენს ადმინისტრაციულ ტექსტებს. მათში აღწერილია სამუშაო ძალა, პერსონალები, ცხოველები, ჭურჭელი, სამუშაო იარაღი, სამეურნეო პროცესები, პროდუქტის ან ინვენტარის გაცემა, ჩაბარება, განაწილება. შესაბამისად, რთულია წარწერების მეშვეობით იმდროინდელი საბერძნეთის სოციალურ-პოლიტიკური თუ რელიგიური ცხოვრების შესახებ მსჯელობა, თუმცა B-ხაზოვან ტექსტებზე დაყრდნობით გარკვეულწილად შესაძლებელია მიკენური საბერძნეთის რელიგიური სურათის აღდგენა.

თებეს არქივი

თებეში თავდაპირველად აღმოჩენილ მცირე რაოდენობის წარწერებში ძირითადად ფიგურირებს *ma-ri-ne-we-ja-i მარინევის ქურუმი ქალები ან მარინევის ტაძარში მომუშავე ქალები* (Of 25. 1; 35. 2), *e-ra ke-o-te-ja* (Of 28. 2) და *ko-ma-we-te-ja ხვეულთმიანი* (TH Of 35. 1), რომელიც პილოსის არქივშიც დასტურდება (PY Tn 316). დასახელებული ღვთაებები ძღვენის სახით შალს იღებენ (ku LANA 1, ku LANA 3). თებეს არქივში ასევე გვხვდება *e-ma-a²*, სავარაუდოდ, *ჰერმესი*, *re-ja რეია* (Of 31) და *po-ti-ni-ja ქალბატონი* (Of 36), რომელიც ფიქსირდება შემდეგი ფორმით – *po-ti-ni-ja wo-ko-de ქალბატონის ტაძრისაკენ*.

საყურადღებოა, რომ მოგვიანებით აღმოჩენილი თებეს წარწერები (ე. წ. პელოპიდების ქუჩის ფირფიტები) შინაარსობლივად გარკვეულწილად განსხვავდება დღემდე აღმოჩენილი სხვა B-ხაზოვანი წარწერებისაგან. Av, Fq, Ft, Gf, Gp ტექსტები, როგორც ჩანს, წარმოადგენს ღვთაებების, კულტის მსახურებისა

თუ საკულტო ადგილებისადმი გაღებული ძღვენის აღწერას, რადგან ლექსიკურ ერთეულთა უმეტესობა პირდაპირ ან ირიბად საკულტო სფეროს მიემართება. მთავარ ძღვენს წარმოადგენს ქერი, ქერის ფეხილი, ხორბალი, ღვინო, ზეთი. დასახელებულ წარწერებში ერთ-ერთი ყველაზე ხშირად გამოყენებული სიტყვა არის ma-ka, რომელიც გვხვდება 14-ჯერ (Fq 126. 1; 130. 1; 131. 1; 213. 1; 214. 1; 229. 1; 254[+]255. 2; 258. 1; 263. 1; 285. 1; 304. 1; 357. 1; Gp 201. a; X 152. 1). ma-ka, ერთი წარწერის გარდა (254[+]255. 2), ყველა შემთხვევაში ძღვენის მიმღებთა შორის პირველ ადგილასაა. მისთვის განკუთვნილი ძღვენი ძირითადად ქერია, რომელსაც ყველაზე მეტი რაოდენობით იღებს: T 1 (Fq 126), T2 (Fq 130), T1 (Fq 214), T1 V2 Z2 (Fq 254[+]255), T1 V3 Z1 (Fq 258), T1 (Fq 285). მხოლოდ ერთ შემთხვევაში სწირავენ მას ღვინოს – V1 (Gp 201). ზოგიერთი მკვლევარი ma-ka-ს სინონიმად განიხილავს ლექსიკურ ფორმატივს si-to (Av 100. 2. 3; 101. 6b; Ft 219. 1; 220[+]248. 1), რომელიც კნოსოსისა და მიკენის არქივებშიც გვხვდება (si-to – KN Am 819 B; MY Au 658. 4, si-to-po-ti-ni-ja – MY Oi 701. 3. 1).³ თუმცა, ვფიქრობ, si-to-ს ma-ka-სთან გაიგივება საფუძველს მოკლებული უნდა იყოს, რადგან si-to ძღვენს იღებს არა ინდივიდუალურად, არამედ სხვა სავარაუდო ღვთაებებთან ერთად, რასაც ვერ ვიტყვით ma-ka-ს შესახებ. მაგ.:

ka-pa, si-to, koroqe[a-ko-da-mo V2 (Ft 219)

ka-pa / si-to OLIV T3 V4 (Ft 220[+]248)

po-te-we, si-to, ku-na-ki-si GRA 2 V2 Z2 (Av100)

³ Aravantinos, Godart and Sacconi 2001, 167, 317. si-to-ს მოიაზრებენ ქალღმერთ დემეტრეს ეპიკლესად (სიტო), რომელიც სიცილიაში იყო გავრცელებული (Schol. Eur. *Phoen.* 687).

ma-ka-ს ყველაზე ხშირად მოსდევს ლექსიკური ფორმატივი o-po-re-i (Fq 126, 130, 213, 214, 229, 254[+]255, 304). გარდა ამ წარწერებისა, იგი გვხვდება კიდევ სამჯერ: ლექსიკურ ფორმატივებთან ko-re (Fq 169. 2), ko-ru-we (331. 1), ma[-di-je (339. 1). o-po-re-i-ს ძღვენიც ქერია: V1 Z2 (Fq 126. 2), V2 (130. 2), V1 (214), V2 (169. 2), V1 (339. 1). ma-ka-ს ხშირად მოსდევს ko-wa (Fq 126, 130, 229, 254[+]255, 258). ko-wa ასევე გვხვდება შემდეგ ტექსტებში: Fq 239. 1; 240. 2; 241. 2; 307. 2; 309. 2. იგი ძირითადად ფიქსირდება a-ko-ro-da-mo-ს (სავარაუდოდ, *ხალხის, მორწმუნეთა შემკრები*), a-pu-wa-ს (სავარაუდოდ, *ჰარპია*) და ma-di-je-სთან ერთად. ko-wa-ც ქერის მიმღებია – Z2 (Fq 130, 240, 254[+]255, 275), Z1 (Fq 241, 307). სამივე ლექსიკური ფორმატივი ერთად გვხვდება ოთხ ტექსტში (Fq 126, 130, 229, 254), ma-ka და o-po-re-i – ხუთში (Fq 213, 214, 229, 254, 304). ko-wa და o-po-re-i – Fq 169, 257-ში, ხოლო ko-wa და ma-ka – მხოლოდ Fq 258-ში. ამ მონაცემებზე დაყრდნობით, მეცნიერთა ერთი ნაწილი არ გამორიცხავს მჭიდრო კავშირს ზემოთ დასახელებულ ძღვენის მიმღებთა შორის და ეძებს მათ შესაბამისობას ელევსინურ მისტერიებთან: ma-ka – Ma (-ter) Ga, ანუ *დემეტრე*, o-po-re-i (Dat.) – (Zeus) Opores და ko-wa – kore, ანუ *პერსეფონე*.⁴ აღნიშნული მოსაზრება არ არის გაზიარებული ყველა მიკენოლოგის მიერ,⁵ რადგან თავად ma-ka-ს დაწერილობა, B-ხაზოვანის ორთოგრაფიის გათვალისწინებით, მრავალფეროვანი ინტერპრეტაციის საფუძველს იძლევა.

ზემოთ ჩამოთვლილ სავარაუდო თეონიმთა გვერდით შეიძლება განვიხილოთ di-wi-ja-ს (Gp 313. 2), რომელიც Gp 109. 1-ში წარმოდგენილია შემდეგი ფორმით – di-wi-ja-me-ro. მისი ძღვე-

⁴ Aravantinos, Godart and Sacconi 2001, 317.

⁵ Chadwick 1996/1997, 293; Killen 1999, 218; Melena 2001, 50.

ნია ფქვილი და ღვინო. di-wi-ja, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გვხვდება კნოსოსისა და პილოსის არქივებშიც (KN Xd 97; PY An 607. 5; Cn 1287. 6; Tn 316 v. 4, v. 6).

ღვთაებათა შორის განიხილავენ a-pu-wa-ს (სავარაუდოდ, Ἄρπυια) – Fq 229. 3; 254[+]255. 4; 257. 2; 275. 2; 339. 2; 343. 2; 382. 2. იგი იღებს ქერს, რომელიც ყოველთვის ერთი და იმავე რაოდენობით განისაზღვრება – Z 2.

ყურადღებას იმსახურებს თებეს წარწერებში ხშირად გამოყენებული ლექსიკური ფორმატივი ka-pa (Ft 141. 2; 143. 1; 151. 1; 217. 1; 219. 1; 220[+]248. 1; 234. 1; 268. 1). მნიშვნელოვანია, რომ, ma-ka-ს მსგავსად, იგი ყოველთვის იწყებს წარწერას და Ft სერი-აში ყველაზე დიდი რაოდენობის ძღვენს იღებს ზეთის სახით (Ft 141, 217 – T2 V4, Ft 268 – T3 V1). ka-pa-ს მოსდევს მხოლოდ რამდენიმე განსაზღვრული სიტყვა: a-ko-da-mo, ka-si, si-to და ko-ro. ერთ წარწერაში იგი si-to-სთან ერთად იღებს ძღვენს (OLIV T3 V4), ხოლო სხვაგან – ko-ro-სთან (ღორი) ერთად (OLIV T4 V[], რაც, ვფიქრობ, მათ შესაძლო კავშირზე უნდა მიუთითებდეს. ka-pa გვხვდება პილოსისა და კნოსოსის არქივებშიც (PY Un 138. 2, KN E 71). ერთ წარწერაში მას მოსდევს ზეთის აღმნიშვნელი იდეოგრამა OLIV 7, სხვაგან კი – მარცვლეულის აღმნიშვნელი იდეოგრამა GRA[. საინტერესოა, რომ ka-pa ფიქსირდება A-ხაზოვან წარწერებშიც: HT 6a. 1; 8b. 4; 94a. 1; 102. 1; 105. 1; 140. 5. შეიძლება ითქვას, რომ A-ხაზოვანი წარწერები, სადაც ka-pa გვხვდება, უფრო მეტად მოგვაგონებს იმ B-ხაზოვან ტექსტებს, რომლებშიც აღწერილია გადასახადები და შესაწირები (მაგ. Fg 253, Ma 120, Un 47). A-ხაზოვან წარწერებში ka-pa-ს მოსდევს კაცისა და ჯორის აღმნიშვნელი იდეოგრამები VIR/MUL, ასევე ლექსიკური ფორმატივები da-ta-ra და sa-ra², ხოლო ორგან (HT

8ხ და HT 140) – წონის ერთეული J, რაც გვაფიქრებინებს, რომ A-ხაზოვანში ka-pa არ უნდა წარმოადგენდეს თეონიმს ან ანთროპონიმს.

სავარაუდო ღვთაებებად შეიძლება განვიხილოთ ma-di / ma-di-je და ko-ru / ko-ru-we, რომლებიც ხშირად გვხვდება ღვთაებათა ჩამონათვალში. ma-di-je უმეტესად ma-ka-ს სიახლოვეს აღინიშნება (Fq 214. 2; 258. 2; 263. 2; 285. 2; 357. 2). Fq 214-ში იგი მოსდევს ma-ka-სა და o-po-re-i-ს. Fq 258-ში – ma-ka-სა და a-ko-ro-da-mo-ს. Fq 263, 285, 357-ში კი უშუალოდ მოსდევს ma-ka-ს. ma-di-je თებეს ტექსტებში დასტურდება 11-ჯერ. დასახელებული მაგალითების გარდა, იგი გვხვდება o-po-re-i-სა და a-pu-wa-ს (Fq 339), a-ko-da-mo-სა და ko-wa-ს (Fq 241, 309) გვერდით. ma-di-je-ს ძღვენი ქერია: V1[(Fq 254[+]255, 263), V2 Z1 (Fq 309), V3 Z2 (Fq 241, 258). მხოლოდ ერთხელ იღებს ხორბალს – T6 V4 (Av 101). მკვლევართა მიერ ma-di-je განხილულია, როგორც მამაკაცის სახელის მიცემითი ბრუნვის ფორმა, რომლის სახელობითი უნდა იყოს ma-di.⁶ ამ დასკვნის გაკეთების საფუძველს, როგორც ჩანს, მათ აძლევთ ის ფაქტი, რომ ma-di კნოსოსის წარწერებში (KN As 603. 2; Db 1168) ანთროპონიმის ფუნქციით გვხვდება (მოსდევს იდეოგრამა VIR 1), თუმცა ჩვენთვის არაერთი ფაქტია ცნობილი მიკენური წარწერებიდან, როდესაც ღმერთის სახელი ამა თუ იმ ფორმით ანთროპონიმის ფუნქციით გვხვდება: a-pa-i-ti-jo – Haphastios (KN L 588), a-re-jo – Areios (KN Vc 208), di-wo – Diwon (KN Dv 1503, PY An 172). თუკი ma-di-je არ წარმოადგენს თეონიმს, მაშინ იერარქიის მაღალ საფეხურზე მდგარი კულტის მსახური მაინც უნდა იყოს, რადგან ma-ka-სა და de-qo-no-ს (*დეესასწაულების მომწყობი*) შემდეგ ma-di-je ყველაზე დიდი

⁶ Aravantinos, Godart and Sacconi 2001, 393.

რაოდენობის ძღვენს იღებს – V3 Z2; T6 V4 (Av 101. 5). საყურადღებოდ მიმაჩნია, რომ ma-di მიეკუთვნება იმ ლექსიკურ ფორმატივთა მცირე რიცხვს, რომლებიც, B-ხაზოვანის პარალელურად, A-ხაზოვან წარწერებშიც გვხვდება (HT] 3. 1. 7;] 69. 2; 85b. 5; 97a. 4; 118. 1; PH (?) 31a. 2). მას მოსდევს ციფრები 1, 2, 4, 5. ასევე ცხვრის აღმნიშვნელი იდეოგრამა OVIS^m და OVIS^f.

ko-ru-we (Dat.) გვხვდება 9-ჯერ. ერთი წარწერის გარდა (Fq 284. 2), ყველა შემთხვევაში იგი სავარაუდო ღვთაებათა გვერდით დგას: ma-di-je, a-ko-da-mo (Av 101. 5), a-ko-da-mo (Fq 117. 2), ma-ka, o-po-re-i, ko-wa (Fq 126. [3]), o-po-re-i, ko-wa (Fq 169. [3]), ma-ka, o-po-re-i, ma-di-je (Fq 214. 3), a-ko-da-mo, ma-di-je, kowa (Fq 241. [3], 309. [3]), o-po-re-i (Fq 331. 2). ko-ru-we ძღვენის სახით იღებს ხორბალს – T2 და ქერს – Z2, Z1, V1. ko-ru-we-ს სახელობითი ბრუნვის ფორმა, სავარაუდოდ, უნდა იყოს ko-ru (Fq 126. 3; 254[+]255. 4), რომელიც მოსდევს შემდეგ თეონიმებს: ma-ka, o-po-re-i, ko-wa და ma-ka, o-po-re-i, ma-di-je, ko-wa, a-pu-wa. მას სწირავენ Z2 რაოდენობის ქერს. ko-ru-we-ს გრაფიკულ ვარიანტად მიჩნეულია *56-ru-we (გვხვდება Gp სერიაში – Fq 205. 4; Gp 110. [2]; 112. 2; 114. [1]; 119. [2]; 166. 1; 158. 2; 164. 2; 170. 2; 176. a; 184. 2; 186. [2]; 188. b; 345).⁷ ეს სამი ლექსიკური ფორმატივი ძირითადად ერთსა და იმავე ძღვენის მიმღებთა გვერდით აღინიშნება, მაგ.:

ko-ru-we (ko-ru) + a-ko-da-mo (Av 101; Fq 117; 241; 254[+]255)

*56-ru-we + a-ko-da-mo (Gp 164)

ko-ru + ke-re-na-i (Fq 126)

*56-ru-we + ke-re-na-i (Gp 176)

⁷ *56 სილაბოგრამას ანიჭებენ ko₂ მნიშვნელობას. Aravantinos, Godart and Sacconi 2001, 207-208

ko-ru + mo-ne-we (Fq 254[+]255)

*56-ru-we + mo-ne-we (Gp 110)

ko-ru-we + to-pa-po-ro-i (Av 101)

*56-ru-we + to-pa-po-ro-i (Gp 184)

თუმცა, საყურადღებოა, რომ ko-ru და ko-ru-we დასტურდება Fq სერიაში, ესე იგი, ძღვენს იღებენ ქერის სახით, ხოლო *56-ru-we Gp სერიაში გვხვდება და ღვინოსა და ფქვილს იღებს, რაც ამ ტერმინთა იდენტიფიკაციისათვის გარკვეული ეჭვის საფუძველს ქმნის.

საყურადღებოა, რომ, როგორც თებეს Ug და Of ტექსტებში, ასევე “პელოპიდების ქუჩის” ფირფიტებზე ვერ ვხვდებით ოლიმპიელი ღმერთების ნაცნობ სახელებს, რომლებიც მეტ-ნაკლები სიხშირით ფიგურირებს პილოსის, მიკენისა თუ კნოსოსის არქივებში: di-we, e-ra, po-se-da-o. თებეს ტექსტებში ღვთაებებად გვევლინებიან ანტიკური ტრადიციისათვის უცნობი ფიგურები: ma-ri-ne-wi-ja, ko-ma-we-te-ja, ma-ka, ko-wa, ko-ru-we, რაც საშუალებას გვამძლევს, ვივარაუდოთ, რომ ეს ღვთაებები წინაბერძნული (არაბერძნული) წარმოშობის უნდა იყოს.

“პელოპიდების ქუჩის” წარწერებში ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ძღვენის ზოომორფული მიმღებნი. საუბარია ღვთაებრივ თუ წმინდა ცხოველებზე, რომლებიც, სხვა მიკენურ წარწერებში მოხსენიებული ცხოველებისაგან განსხვავებით, თავად კი არ წარმოადგენენ მსხვერპლს, არამედ, ღვთაებათა მსგავსად, იღებენ მას ღვინის, ზეთის, ქერისა თუ ქერის ფქვილის სახით. ძღვენის მიმღები ცხოველები არიან: e-mi-jo-no-i (ἤμισιον) – ჯორი, e-pe-to-i (ἐπετοις) – გველი, ko-ro (χοιρῶ) – ღორი, ke-re-na-i – წერო,⁸ ku-ne (κύνας), ku-no (κυνῶν), ku-si (κυσί) – ძაღლი,

⁸ Del Freo 1999, 299-304.

o-ni-si (ὄρνισι) – ჩიტი, ka-no (καὼν), ka-si (κασι) – ბატი. მოცემულ შემთხვევაში ძღვენის ზოომორფული მიმღებნი, სავარაუდოდ, წმინდა ცხოველები უნდა იყვნენ. დაისმის კითხვა, რა კავშირი შეიძლება ჰქონდეთ მათ ღვთაებებთან? წარწერებზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ცხოველთაგან არცერთი არ გვხვდება გამორჩეულად და სისტემატურად რომელიმე სავარაუდო ღვთაების გვერდით. შესაბამისად, მათ ამა თუ იმ ღვთაების ატრიბუტად ვერ განვიხილავთ.

ზოგადად, ღმერთის წარმოსახვა ცხოველის, ფრინველისა თუ ქვეწარმავლის ფორმით არ არის უცხო ბერძნული ტრადიციისათვის, მაგრამ მოცემულ წარწერებში ცხოველების სახელები მრავლობითი რიცხვის ფორმით არის წარმოდგენილი: e-peto-i (Dat. pl.), ku-ne (Nom. pl.), ku-no (Gen. pl.), ku-si (Dat. pl.), ke-re-na-i (Dat. pl.), o-ni-si (Dat. pl.).⁹ ეს ერთგვარ დაბრკოლებას უქმნის მოსაზრებას, რომ შეიძლება მსხვერპლის მიმღები ცხოველები ღმერთების ზოომორფულ სიმბოლოებს წარმოადგენდნენ, თუმცა შტ. ჰილერი, მიკენური ორთოგრაფიისა და მიკენური დიალექტის თავისებურებებიდან გამომდინარე, ამ ფაქტს არ მიიჩნევს სერიოზულ წინააღმდეგობად არსებული მოსაზრებისათვის.¹⁰

“პელოპიდების ქუჩის” წარწერებში წარმოდგენილი ძღვენის მიმღები ცხოველების განხილვისას არ უნდა დავივიწყოთ თავად მინოსური ტრადიცია – როგორც ცნობილია, მინოსურ რელიგიურ წარმოდგენებში უპირატესობა ქალურ საწყისს ენიჭება და წამყვან როლს დიდი დედის კულტი ასრულებს. B-ხაზოვანის არქივებშიც გვხვდება მთელი რიგი ქალღმერთებისა, რომ-

⁹ Aravantinos, Godart and Sacconi 2001, 321.

¹⁰ Hiller 2003, 229-238, 235.

ლებიც მოიხსენიებიან ტიტულით po-ti-ni-ja. ეს მოვლენა უნდა მიუთითებდეს მდედრობითი სქესის ღვთაების ჯერ კიდევ განსაკუთრებულ როლზე მიკენურ სამყაროში, რაც ასახულია ჩვენამდე მოღწეულ ფრესკებზეც.¹¹ ხშირ შემთხვევაში B-ხაზოვან წარწერებში *ქალბატონები* დამატებითი აღნიშვნით არიან ინდივიდუალიზირებულნი: კნოსოსში – a-ta-na-po-ti-ni-ja *ათენა* (KN V 52), da-puz-ri-to-jo po-ti-ni-ja *ლაბირინთის ქალბატონი* (KN Gg 702, Oa 745), პილოსში – po-ti-ni-ja i-qe-ja *ცხენების ქალბატონი* (PY An 1281), u-po-jo-po-ti-ni-ja (PY Fn 187, Fr 1225, 1236), te-i-ja ma-te-re *ღმერთების დედა* (PY Fr 1202), po-ti-ni-ja a-si-wi-ja (PY Fr 1206), e-re-wi-jo-po-ti-ni-ja (PY Vn 48), მიკენში – si-to-po-ti-ni-ja *პურის ქალბატონი* (MY Oi 701, 704). *ქალბატონები* ერთმანეთისგან განსხვავდებიან მათი მოქმედების სფეროთი და საქმიანობით.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, არ არის გამორიცხული, თებეს ფირფიტებზე დადასტურებული მსხვერპლის მიმღები ცხოველები გარკვეულწილად ღვთაებათა ფუნქციას ასრულებდნენ და “პელოპიდების ქუჩის” წარწერებში ე. წ. დედის, ქალბატონის კულტის სხვადასხვა ფორმის გამოვლინებასთან გვეკონდეს საქმე. სავარაუდოდ, ცხოველებისათვის გაცემული ქერი, ღვინო თუ ზეთი სწორედ გველების, ბატების, ჩიტების, ჯორების, ძაღლების, წეროების ქალღმერთისათვის განკუთვნილ ძღვენზე უნდა მიგვანიშნებდეს. თავად სიტყვა ქალღმერთი, ქალბატონი (po-ti-ni-ja) თებეს არქივში არ დასტურდება, მაგალითად ლექსიკური ფორმატივი si-to, რომელიც მიკენის არქივში si-to-po-ti-ni-ja-ს ფორმით არის წარმოდგენილი, “პელოპიდების ქუჩის” წარწერებში დამოუკიდებლად გვხვდება.

¹¹ Burkert 1977, 84.

მიკენური ორთოგრაფიის თავისებურებებიდან გამომდინარე, ეს ფაქტი არ უნდა წარმოადგენდეს სერიოზულ წინააღმდეგობას არსებული მოსაზრებისათვის – როგორც ვიცით, ჩვენამდე მოღწეული ტექსტები ძირითადად სასახლეში მიმდინარე სამეურნეო პროცესის ერთგვარი სტენოგრაფიული ჩანაწერებია, რომლებიც ყოველი წლის ბოლოს ნადგურდებოდა და არ წარმოდგენდა ხანგრძლივად შესანახ ღირებულ ინფორმაციას. აქედან გამომდინარე, სავსებით დასაშვებია, ზოგიერთი მონაცემი თუ სიტყვა წარწერათა შემდგენელს შემოკლებით, თავისთვის გასაგებად ჩაეწერა.

პილოსის არქივი

პილოსში აღმოჩენილ ფირფიტებზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ პილოსის პანთეონში მთავარი ადგილი უკავია პოსეიდონს (po-se-da-o-ne, po-se-da-o-no, po-se-da-o-ni). მისთვის განკუთვნილი ძვენი ყველაზე ხშირად არის ხორბალი: GRA 4, GRA 2, 1 T5, 1, T7, 2 T3, T 9 T8, T 7, T6, T 5, T4, T3, T2, T1, V3, (Es 644, 645, 646, 647, 649, 651, 653, 652 [+]) 1453, 703, 725, 727, 728, 729, Fq 36 [+]) 887, Un 718, 853 [+]) 869). პოსეიდონის ძვენს წარმოადგენს ასევე ტახი (SUS + KA 1, SUS + KA 2) – Un 6, 853 [+]) 869, ღორი (SUS^f 2, SUS^f 4) – Un 6, ღვინო, ხარი, tu-ro² (?), ცხვარი, თაფლი, ფქვილი, შალი, ბეწვი, ნაჭერი, ნელსაცხებელი ღვთაების ტანსაცმლისათვის (VYN 2, VYN 3, VYN 5, VYN s 1, VYN s 2, BOS m 1, TURO 2 10, 5 ko-wo, *153 1, me-ri-to v 3, OVIS m 1, OVIS m 2, OVIS f 1, FAR T 1, FAR T 6, Lana 2 m2, TELA + PA 1?, AREPA v 2 *153 1, AREPA v 4) – Un 718, 853 [+]) 869. სფაგიანეში ზეიმის თვეს პოსეიდონს სწირავენ განსაწმენდ საღბისა და ერთისის ზეთებს

(OLE + A v 2, OLE + PA z 2),¹² ხოლო wa-na-so-i-სთან ერთად იღებს ზეთისხილის ზეთს (OLE + A v 2) – Fr 1219. აღსანიშნავია, რომ წარწერებში პოსეიდონი უმეტესად პირველ ადგილასაა, ხოლო მისთვის განკუთვნილი ძვენი ყოველთვის აღემატება სხვათა შესაწირს (იხ. Es სერია). მხოლოდ Un 6 წარწერაში პოსეიდონს და სავარაუდო ქალღმერთ pe-re-*82-ს თანაბარი რაოდენობით ცხვარს, ხარსა და ღორს სწირავენ.

საინტერესოა, რომ პილოსის არქივში გვხვდება მდედრობითი სქესის პოსეიდონიც – po-si-da-e-ja (Tn 316), რომლის ძვენიცაა ოქროს ლარნაკი და ჯორი (AUR *213 vas 1, MUL 1). მის ტაძარში (po-si-da-i-jo) სფაგიანეში მიაქვთ იგივე ძვენი (AUR *215 vas 1, MUL 2) – Tn 316, ასევე ქერი და ლეღვი (HORD [] NI T 1) – Fn 18. po-si-da-e-ja-ს სწირავენ po-re-na-ს (Tn 316), რომელიც, წარწერის მიხედვით, ადამიანია. შესაძლებელია, po-re-na ყოფილიყო პირდაპირი მნიშვნელობით შესაწირი მსხვერპლი ადამიანის სახით, მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ იგი წარმოადგენდა მონას, რომელსაც ღვთაების პატივსაცემად მის ტაძარს სწირავდნენ. po-si-da-e-ja-ს ტაძრის მსახურები (po-si-da-i-je-u-si) იღებენ ქერს (HORD T 1 V 3) – Fn 18. ქალღმერთთა ტაძრებიდან (ko-ma-we-te-i-jo, pe-re-*82-jo, i-pe-me-de-ja, di-u-ja-jo) უპირველესად ძვენს ოქროს ლარნაკისა და ჯორის სახით po-si-da-e-ja-ს ტაძარი იღებს (po-si-da-i-jo) – Tn 316. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პოსეიდონის მდედრობითი სქესის ჰიპოსტასი ტექსტებში არ ფიქსირდება მამრობითი სქესის პოსეიდონის გვერდით.

¹² ზოგადად, უნდა აღინიშნოს, რომ პილოსის არქივში ღმერთთა უმეტესობა დაკავშირებულია სფაგიანესთან, სადაც დიდი საკულტო ცენტრი მოიაზრება მიკენური პერიოდისათვის.

პოსეიდონის შემდეგ ყველაზე ხშირად გვხვდება po-ti-ni-ja ქალბატონი. Tn 316 წარწერაში, სადაც ჩამოთვლილია სხვადასხვა ქალღმერთისადმი (po-si-da-e-ja, ma-na-sa, do-po-ta) შეწირული ძღვენი, პირველ ადგილას სწორედ po-ti-ni-ja დგას, რაც მის პრივილეგირებულობაზე უნდა მიუთითებდეს. იგი ძღვენის სახით იღებს ცხვარს, ღორს, კაცს, სალბის ზეთს, ოქროს ლარნაკს, ჯორს (AUR *215 vas1 MUL 1, OVIS m 100, SUS 190, VIR 1 – Tn 316, Fr 1231, 1235, Cc 665, An 1281). ტიტულით po-ti-ni-ja ერთობლივად მოაზრებული ქალღმერთები, სავარაუდოდ, ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მოქმედების სფეროთი და საქმიანობით: u-po-jo-po-ti-ni-ja (PY Fn 187, Fr 1225, 1236) ძღვენის სახით იღებს ლერწამს, ზეთისხილის ზეთს ტანსაცმლისათვის, ქერსა და ლევს (OLE + PA s 1 v 1, OLE + A s 1, HORD t 5, NI t 4), po-ti-ni-ja i-qe-ja-ს, *ცხენების ქალბატონს* (PY An 1281) სწირავენ კაცს (VIR 2). e-re-wi-jo-po-ti-ni-ja PY Vn 48 ტექსტში მოიხსენიება დასახლებული პუნქტებისა და კულტის მსახურთა გვერდით. po-ti-ni-ja a-si-wi-ja-სათვის სავალდებულო ძღვენია სალბის ზეთი (OLE + PA 5 V4 – PY Fr 1206).

სავარაუდო ქალღმერთს წარმოადგენს *დიფსია*. წარწერების მიხედვით, მას პირადად არაფერს სწირავენ. ძირითადად ნახსენებია *დიფსიას ქურუმი ქალები* (di-pi-si-jo-i), რომლებიც თავად სწირავენ სალბის ზეთს (OLE + PA s 1 – Fr 1220, 1231 1232, 1338, 1240). მხოლოდ ერთ შემთხვევაშია მოხსენიებული *დიფსიას ტადარი* (di-pi-si-je-wi-jo), რომლის ძღვენია ზეთისხილის ზეთი (OLE + A s 1 – Fr 1218).

საინტერესოა, რომ პილოსის წარწერებში უშუალოდ ზევსს (di-we – Dat. sing.)¹³ მხოლოდ ერთხელ სწირავენ ძღვენს ოქროს ლარნაკისა და კაცის სახით (AUR *213 vas 1 VIR 1 – Tn 316). ძირითადად გვხვდება მისგან ნაწარმოები სავარაუდო საკუთარი სახელები და ტოპონიმები (di-wi-jo – Mb 1366, di-wi-ja-wo – Na 406, di-wi-ja-ta – Nn 228, di-wi-je-we...). სფაგიანეში, ზევსის ტაძარში (di-u-jo – Tn 316) კი მიაქვთ ძღვენი და პორენები. მოცემულ შემთხვევაში ზევსთან ერთად მოხსენიებულნი არიან: ჰერა (e-ra), რომელიც იღებს AUR *213 vas 1 MUL 1, ზევსის ვაჟი – di-ri-mi-jo di-wo i-je-we ან ზევსის ქურუმი – di-ri-mi-jo di-wo i-je-*{re}*-we – იღებს AUR *213 vas 1 [

პილოსის არქივში გვხვდება ასევე სავარაუდო ღვთაება di-u-ja. თეონიმი Διϝα დასტურდება პამფილიაში¹⁴ და განიხილება, როგორც ზევსის di-we (Dat.), diwo (Gen.) მდედრობითი სქესის ჰიპოსტასი. po-si-da-e-ja-ს მსგავსად, di-u-ja ზევსისგან დამოუკიდებლად გვხვდება (ზევის გვერდით უმეტესად ჰერას მოიხსენიებენ). მისი ძღვენია AUR *213vas 1 MUL 1. დასტურდება ასევე di-u-ja-ს ტაძარი di-u-ja-jo (Tn 316) და მისი მსახური di-u-ja do-e-ro (Cn 1287).

შესაძლო ქალღმერთებად მოიაზრებიან ასევე i-pi-me-de-ja, do-po-ta, ma-na-sa, pe-re-*82, ke-re-ta. i-pi-me-de-ja, do-po-ta, ma-na-sa მხოლოდ Tn 316 წარწერაში გვხვდება. ისინი ძღვენის სახით იღებენ ოქროს ლარნაკებსა და ჯორს (AUR *215vas 1, AUR *213vas 1, AUR *213vas 1 MUL 1). Cn 1287 წარწერაში მოხსენიებულია ke-re-ta-ო-ს მსახური a²-ra-ka-wo. Tn 316 წარწერაში

¹³ როგორც ცნობილია, სახელი ზევსი უკავშირდება საერთოინდოევროპული ცის, სინათლის ღმერთის სახელს *Dyēus.

¹⁴ Ventris and Chadwick 1956, Dosc 2, p. 540 ; *DMic* I, 375; II, 211 sqq.

გვხვდება ასევე pe-re-*82 (*პერსეფონე?*), აქვე ნახსენება მისი ტადარი pe-re-*82-jo. pe-re-*82 იღებს ოქროს ლარნაკსა და ჯორს (AUR *213vas 1 MUL 1). Un 6 წარწერაში მას პოსეიდონის შემდეგ სწირავენ ხარს, ღორსა და ცხვარს (BOS^f 1 OVIS^f 1 SUS + KA 1 SUS^f 2). მკვლევარები pe-re-*82-ს სახესხვაობად მიიჩნევენ An 129 წარწერაში დადასტურებულ ლექსიკურ ფორმატივს pe-re-wa-ta, რომელსაც კაცს სწირავენ (VIR 1). pe-re-*82-ta აღნიშნება კნოსოსის არქივშიც (KN As 602), თუმცა, კონტექსტიდან გამომდინარე, საეჭვოა, იგი ღვთაებას წარმოადგენდეს.

პილოსის არქივში, სავარაუდოდ, ნახსენები უნდა იყვნენ ქალღმერთები *დემეტრა* (da-ma-te) და *არტემისი* (a-ti-mi-te). En 609 წარწერის მიხედვით, სფაგიანეში დემეტრას აქვს DA 40 (მიწის ნაკვეთის აღნიშვნა). Es 650-ში კი გვხვდება არტემისის მსახური (do-e-ro), რომელსაც აქვს to-so-de pe-mo GRA 1.

ერთხელ არის მოხსენიებული ma-te-re te-i-ja *ღმერთების დედა* (PY Fr 1202). მას თაფლის თვის დასაწყისში (შესაძლოა, მასში) სწირავენ სალბის ყვავილების არომატულ ზეთს. თავად სიტყვა *ღმერთი* იშვიათად გვხვდება. ძირითადად დასტურდება შემდეგ კონტექსტში: te-o-jo do-e-ro, te-o-jo do-e-ra *ღმერთის მსახური კაცი* და *ღმერთის მსახური ქალი*. Fr 1226 ფირფიტაზე ნახსენებია *ღმერთების მინდორი* a-ko-ro te-o-i (Dat. pl.), რომელსაც სწირავენ სალბის ზეთს. სხვა შემთხვევაში კი ღმერთებისთვის (te-o-i) განკუთვნილია ზეთი ღვთაებათა ტანსაცმლისათვის (Fr 1355). te-o გვხვდება ორ წარწერაში (Eb 297, Ep 704), სადაც ქურუმი ქალი e-ri-ta იფიცებს, რომ მას აქვს ღვთაების e-to-ni-jo (e-to-ni-jo e-ke-e te-o).

ორჯერ გვხვდება *ჰერმესი* e-ma-a² (Xn 1357, Un 219) და ერთხელ – *ჰერმეს არესი* e-ma-a², a-re-ja (Tn 316), რომელიც იღებს

ოქროს ლარნაკსა და კაცს (AUR *216 vas 1 VIR 1). ორ ფრაგმენტულ ტექსტში გვხვდება დიონისეს სახელიც – di-wo-nu-so-jo (Xa 102), di-wo-nu-so [(Xa 1419).

საინტერესოა Tn 316 და Fr 1204 ტექსტებში მოხსენიებული სავარაუდო ღვთაება ti-ri-se-ro-e *სამგზის გმირი*, რომელიც ერთგან იღებს ოქროს ლარნაკს (AUR *216 vas 1), სხვაგან კი – ვარდის არომატულ ზეთს (wo-do-we OLE z 1).¹⁵

წარწერათა შინაარსიდან გამომდინარე, სავარაუდო ღვთაებებად შეიძლება მივიჩნიოთ: a-ta-wo-ne-jo, po-ne-to-qe-so (Fq 36), wo-no-wa-ti-si (Xa 1419, Vn 48), tu-ni-jo (Cn 4, Xa 1419) და pa-de-we (Dat.) (Un 219), რომელიც შეიძლება დავაკავშიროთ კნოსოსის არქივში მოხსენიებულ სავარაუდო ღვთაებასთან pa-de.

მიკენის არქივი

მიკენის არქივი არ გამოირჩევა მრავალფეროვნებით. ჩვენამდე მოღწეულ წარწერებში ძირითადად ფიგურირებს po-ti-ni-ja *ქალბატონი* და si-to-po-ti-ni-ja *პურის, მარცვლეულის ქალბატონი*, რომლებიც სხვადასხვა რაოდენობის ძღვენს (*190) იღებენ (Oi 701, 702, 704). ერთ წარწერაში ძღვენის მიმღებად გვევლინება ძალი კუ-ნე (*შესადლოა, ძაღლების ქალბატონი*), რომელსაც სწირავენ ქერის ფქვილს (FAR z 2) – Fu 711. ასევე ერთხელ გვხვდება] ma-ri-ne [, სავარაუდოდ, *მარინესი* (X 508).

კნოსოსის არქივი

თავისუფლად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ღვთაებათა რაოდენობის მიხედვით ყველაზე მდიდარი კნოსოსის არქივია. აქ ჩვენ შევხვდებით როგორც ტრადიციული ბერძნული პანთეონის

¹⁵ Ventris and Chadwick 1956, Dosc 2, p. 540

წარმომადგენლებს, ასევე გაურკვეველი წარმომავლობის (შესაძლოა, წინაზერძულ) ღმერთებს.

ყველაზე ხშირად კნოსოსის წარწერებში ძღვენის მიმღებად გვევლინება pa-si-te-o-i, ანუ *ყველა ღმერთი* (Ga 953+955, Gg 702, 705, 717, Fp 1+31, 6, 13, 14, 15, 16, 48). იგი wo-de-wi-jo-სა და ka-ra-e-ri-jo-ს თვეს (me-no) იღებს ზეთს – OLE 1, S 1, S 2. მას ასევე სწირავენ თაფლს – ME+RI *209 VAS 1. რამდენადაც pa-si-te-o-i უმეტესად *ამნისოსის* (a-mi-ni-so, a-mi-ni-so-de) გვერდით გვხვდება (Fp1+31, 14, 48, Ga 953+955, Gg 705), შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მისი სალოცავი ამნისოსში მდებარეობდა. მით უმეტეს, რომ ზოგიერთ წარწერაში pa-si-te-o-i ორჯერ იღებს ძღვენს: ერთხელ ჩვეულებრივ, სხვა ღმერთების მსგავსად, ხოლო მეორეჯერ – ამნისოსთან კონტექსტში, მაგ. Fp 48.

pa-de , S 1 qe-ra-si-ja S 1 pa-si-te-o-i S 1

a-mi-ni-so-de, / pa-si-te-o-i OLE S 10

მსხვერპლშეწირვის სახეობა, რომლის დროსაც ყველა ღმერთი მოიხსენიება, ანტიკურ ტრადიციაციისთვისაც ცნობილია. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ სტესიქოროსის მონათხრობი ელენეს მამის, ტინდარევის შესახებ:¹⁶

οὐνεκα Τυνδαρεος

ῥέζων ποικὰ πᾶσι θεοῖς μόνος λάθεται ἠπιιδάρου

Κύπριδος· κείνα δὲ Τυνδαρέου κόριας

¹⁶ Noussia-fantuzzi 2015, 433.

χολωσαμένα διγάμους τε καὶ τριγάμους ἐτίθει
καὶ λιπεσάνορας.¹⁷
(Stesich. *PMGF*. 223.)

ორ წარწერაში გვხვდება მხოლოდ te-o და te-o-i. te-o იღებს შალს LANA S m 2 (M 683), ხოლო te-o-i – ზეთს OLIV 24 T 4 (E 842).

კნოსოსის არქივში ხშირად დასტურდება სავარაუდო ქალღმერთი qe-ra-si-ja, რომელიც წარწერათა უმეტესობაში pa-si-te-o-i-ს გვერდით ფიქსირდება (Fh 5475, Fp 1+31, Fp 5, 6, 13, 14, 16, 48). qe-ra-si-ja ზეთის მიმღებია (OLE S 1, S 2).

როგორც ჩანს, კნოსოსშიც საკმაოდ პოპულარული იყო *ქალბატონი* – po-ti-ni-ja. ჩვენ გვხვდება მისი სხვადასხვა ვარიანტი: საკუთრივ po-ti-ni-ja (X 444, M 729, Oa 7374),¹⁸ da-pu²-ri-to-jo po-ti-ni-ja *ლაბირინთის ქალბატონი* (Xd 140, Gg 702), a-ta-na-po-ti-ni-ja *ათენა* (V 52). დასახელებული ქალღმერთები ძირითადად იღებენ თავლს (me-ri *209vas 1, ri *166+ME 22) და სხვა ღვთაებათა გვერდით მოიხსენიებიან (e-nu-wa-ri-jo, pa-ja-wo-ne, po-se-da-o-ne, pa-si-te-o-i). Am 819 წარწერაში ძღვენის მიმღებად გვევლინება si-to (LUNA 1 HORD 9 T 7 V 3), რომელიც შეგვიძლია დავუკავშიროთ მიკენის არქივში არსებულ si-to-po-ti-ni-ja-ს. კნოსოსის არქივში, პილოსის მსგავსად, აღინიშნება po-ti-ni-ja-

¹⁷ რადგან ერთხელ მეფე ტინდარევსს, როდესაც ყველა ღმერთს ძღვენს სწირავდა, დაავიწყდა სინაზის მიმცემი კიპრისი, განრისხებულმა დაწყევლა ტინდარევსის ქალიშვილები ორჯერ და სამჯერ, გათხოვილიყვნენ და მეუღლე მიეტოვებინათ.

¹⁸ თუმცა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მოცემულ შემთხვევაში იგი სრული სახით არ არის შემორჩენილი და მის წინ ან შემდეგ სხვა ნიშნებიც ივარაუდება.

საგან ნაწარმოები სავარაუდო ზედსართავები – po-ti-ni-ja-we-jo, po-ti-ni-ja-we-ja (Dl 946+fr., Dp 997+7206, 7742, G 820), რომელთა ზუსტი მნიშვნელობა რთული დასადგენია. ისინი შეიძლება იყოს როგორც ეთნიკური წარმომავლობის, ასევე კუთვნილების აღმნიშვნელი სახელები ან ტოპონიმები.

პილოსის, მიკენისა თუ თებეს წარწერებისაგან განსხვავებით, კნოსოსის არქივში ძღვენის მიმღებთა შორის შედარებით ხშირად გვხვდება *ზეესი* – di-we, di-wo (E 842, F 51) და სავარაუდო დიკტეის *ზეესი* – di-ka-ta-jo / di-we (Fp 1+31),¹⁹ di-ka-ta-de დიკტეის *ზეესის ტაძარში* (Fp 7, F 866, G 7509+7779). *ზეესს* სწირავენ ზეთს, ქერსა და ლედვს (OLE S 1, HORD T 1 HORD T 4 Z 1, NI 10). გვხვდება ასევე ტერმინი di-wi-jo-jo me-no *ზეესის თვეს*. *ზეესის თვეს* ზეთის სახით ძღვენს იღებენ qe-ra-si-ja და pa-si-te-o-i (Fp 5). აღინიშნება ამ ფუძიდან ნაწარმოები სავარაუდო საკუთარი სახელები და ტოპონიმებიც: di-wi-ja-wo, di-wa-jo, di-wi-je-ja, di-wo-pu-ka-ta (Fp 363, Vc 293, V 1523, Xd 97). Fh 352 წარწერაში წარმოდგენილი ზეთის მიმღები de-u-jo-i, ფუძიდან გამომდინარე, ასევე ზევსთან უნდა იყოს კავშირში.

მართალია, კნოსოსის წარწერებში საკმაოდ ხშირად გვხვდება ლექსიკური ფორმატივი e-ra, მაგრამ, კონტექსტიდან და წარწერათა ტიპიდან გამომდინარე, იგი სავარაუდო ტოპონიმს წარმოადგენს და არ გვევლინება ძღვენის მიმღებად (KN Da 1323, 1333, Db 1159, 5680, Dc 1298, 1364, Dd 1144, De 7203, Dl 940, 944, Dq 45, 440, Dv 1330, 1332, 1370, 1466, 7140, D 7334, Pp 498, Xd 149, X 722).

¹⁹ ზევსის თაყვანისცემა დიკტეის მღვიმეში შემორჩენილია ძვ. წ. I ათასწლეულშიც. გადმოცემის მიხედვით, ამ მღვიმეში რვა ძალაჲდა ზევსს კრონოსისაგან, რომელმაც ყველა თავისი შვილი შეჭამა.

pa-de (Fp 1+31, 48, Fs 8, Ga 456, 953[+] 955) წარწერებში უმეტესად სხვა ღვთაებათა გვერდით მოიხსენიება და ძღვენის სახით იღებს ზეთს, ქერის ფქვილს, კამას, ლერწამსა და ქინძს (OLE S 1, FAR V 2, MA 2 KO T 1, PYC T []).

მიკენის არქივის მსგავსად, კნოსოსის წარწერებშიც გვხვდება ღვთაება *მარინეისი* (ma-ri-ne-we) – Ga 674, რომლის ძღვენს წარმოადგენს ქინძის თესლი (ko-ri-ja-do-no AROM 10), ასევე მონაქალი (do-e-ra) და თაფლიანი ჭურჭელი (ME + RI *209vas + A) – Gg 713+994. მოხსენიებულია *მარინეისის სალოცავი* [.]ri-ne-wo wo-i-ko-de (As 1519+fr.), სადაც სწირავენ კაცებს (VIR 10).

საყურადღებოა ბუნების მოვლენებთან დაკავშირებული სავარაუდო ღმერთები o-mi-ri-jo-i *წვიმის ღმერთები ან ქურუმები*. მათ Fh 356 წარწერაში სწირავენ ზეთს (OLE 1) და a-ne-mo-i-je-re-ja *ქარის ქალღმერთი ან ქურუმი*, რომელიც სხვა ღვთაებებთან ერთად ძღვენის სახით იღებს ზეთს (OLE V 4, S 1 V 3 – Fp 1+31, Fp 13).

საინტერესოა Fp 1+31, Fs 32 და X 723 წარწერებში წარმოდგენილი ლექსიკური ფორმატივი da-da-re-jo-de (სწირავენ ზეთს OLE S 2), რომელიც შეიძლება გავიაზროთ, როგორც *დედალოსის სალოცავი, დედალოსის მიერ აშენებული ტაძარი*.

არესი (a-re) Fp 14 წარწერაში სხვა ღმერთების გვერდით (qerasija, pasiteoi) იღებს ძღვენს, ხოლო Mc 4462-ში დამოუკიდებლად გვხვდება და სწირავენ *150 1 *142 M 26 CORN 52 [. კნოსოს წარწერებში დასტურდება მისგან ნაწარმოები საკუთარი სახელებიც: pa-na-re-jo (As 1516), pa-na-re-ja (U 4478), a-re-i-jo (Le 641+fr.)

სავარაუდო ღვთაება შეიძლება იყოს si-ja-ma-to, რომელიც Fp 48 წარწერაში pade, qerasaja და pasiteois გვერდით ვარდის თვეს

(wo-de-wi-jo me-no) ძღვენის სახით იღებს ზეთს (OLE s 2). გარდა ამისა, იგი გვხვდება კიდევ ორ წარწერაში (U 4478, X 451) და იღებს E *177 2-ს.

ერინია (e-ri-nu – Fp 1, Fh 390, e-ri-nu-we – V 52) წარწერებში სხვა ღვთაებათა ჩამონათვალში გვხვდება. მას ზეთს სწირავენ. *ელიფია* e-re-u-ti-ja (Gg 705, Od 714) კი თავლს იღებს (ME+RI *209 vas 1), შდრ. Od. XIX 188.

F 51 წარწერაში წარმოდგენილი ლექსიკური ფორმატივი ma-ge, რომელიც ძღვენის სახით იღებს ქერს (HORD V 6), მოგვაგონებს თებეს “პელოპიდების ქუჩის” უმთავრეს ღვთაებას ma-ka, რომელსაც ხშირად სწორედ ქერს უძღვნიან.

D 411 წარწერაში *კერმეს* e-ma-a²-o (Gen.) სწირავენ ცხვარს (OVIS f 60 WE 30).

კნოსოსის არქივში ნახსენებია *პოსეიდონიც* (po-se-da[-o-ne), თუმცა, როგორც ჩანს, პილოსის რელიგიური ცხოვრებისაგან განსხვავებით, აქ წამყვანი ფუნქცია არ უნდა ჰქონოდა. იგი გვხვდება რამდენჯერმე (V 52, X 5560, Gg 717) და სწირავენ თავლს.

საინტერესოდ მეჩვენება ლექსიკური ფორმატივი me-na (E 842, Fs 3, Gg 717), რომელიც გარკვეულწილად კავშირში უნდა იყოს me-no-სთან (თვე), თუმცა, როდესაც წარწერებში ნახსენებია me-no (თვე), უმეტესად მიუთითებენ, რომელ თვეზეა ლაპარაკი (ra-pa-to, ka-ra-e-ri-jo, wo-de-wi-jo, di-wi-jo-jo, de-u-kti-jo-jo...), რასაც ვერ ვიტყვით me-na-ზე – იგი ყველგან დამოუკიდებლად გვხვდება, ხოლო E 842 წარწერაში ძღვენის მიმღებლად გვევლინება. მას სწირავენ ხორბალს (GRA 2 T 4[). აქედან გამომდინარე, ვფიქრობ, რომ me-na მდებდრობითი სქესის ღვთაებას

წარმოადგენს, რომელსაც გარკვეული კავშირი უნდა ჰქონდეს მთვარესთან.

წარწერების შინაარსიდან და ძღვენის სახეობიდან გამომდინარე, ღვთაებებად შეიძლება განვიხილოთ ის ლექსიკური ფორმატივებიც, რომლებიც ძირითადად რელიგიური შინაარსის წარწერებშია მოხსენიებული და სხვა ღმერთთა მსგავსად იღებენ ამა თუ იმ ძღვენს: pi-pi-tu-na (Fp 13), ma-ki-ro-ne ME+RI *209vas A 6E (Gg 995+7370), e-ne-si-da-o-ne (Evvoσιδαο) (M 719), e-nu-wa-ri-jo, pa-ja-wo-ne – Dat. sg. Paiāwōnei. შდრ. Παῖων, ღვთაება, რომელიც მოგვიანებით შეერწყა აპოლონს (V 52), pa-ze (Xd 140, V 114), pa-sa-ja (Ga 953, X 451), da-nwa (Gg 701), *56-i-ti (Fh 1057, Fp 15), a-u-ri-mo-de (Fp 13), a-65-ma-na-ke (Fs 3, 20), po-ro-de-qo-no (F 51), a-ro-do-ro-o, wa-ke-ta (Fs 4),]qe-sa-ma-qa, ta-mi-te-mo (Fs 11), a-*65-na (Od 714), su-ja-to, ke-re-na, re-ne (M 719), ki-da-ro (E 842).

B-ხაზოვან ტექსტებზე დაკვირვების შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ რელიგიური თვალსაზრისით თებეს, პილოსის, მიკენისა და კნოსოსის არქივები განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებს. რადგან მიკენური წარწერების ძირითადი ნაწილი ადმინისტრაციულ ტექსტებს წარმოადგენს, ლოკალური თავისებურებების გათვალისწინებით ღვთაებათა სავარაუდო ფუნქციის დადგენა შეუძლებელია. გაღებული ძღვენის რაოდენობისა და სიხშირის მიხედვით, მხოლოდ ის შეგვიძლია ვთქვათ, თუ რომელ ღვთაებას აკისრია წამყვანი ფუნქცია.

თებეს არქივი

თებეს ძველ ტექსტებში ძირითადად ფიგურირებს ma-ri-newe-ja, ხოლო პელოპიდების ქუჩის წარწერებში წამყვანი ფუნქცია აკისრია სავარაუდო ღვთაებას ma-ka, რომელიც ყველაზე

ხშირად გვხვდება და ყველაზე დიდი რაოდენობის ძღვენსაც იღებს.

პილოსის არქივი

პილოსის პანთეონში მთავარი ადგილი უკავია პოსეიდონს (po-se-da-o-ne, po-se-da-o-no, po-se-da-o-ni) და po-ti-ni-ja-ს (po-ti-ni-ja, u-po-jo-po-ti-ni-ja, po-ti-ni-ja i-qe-ja, e-re-wi-jo-po-ti-ni-ja, po-ti-ni-ja a-si-wi-ja).

მიკენის არქივი

მიკენში ძირითადად ფიგურირებს po-ti-ni-ja და si-to po-ti-ni-ja.

კნოსოსის არქივი

ყველაზე ხშირად კნოსოსის წარწერებში ძღვენის მიმღებად გვევლინება pa-si-te-o-i, ანუ *ყველა ღმერთი*. როგორც ჩანს, კნოსოსშიც საკმაოდ პოპულარული იყო po-ti-ni-ja. ჩვენ გვხვდება მისი სხვადასხვა ვარიანტი: საკუთრივ po-ti-ni-ja, da-pu²-ri-to-jo / po-ti-ni-ja, a-ta-na-po-ti-ni-ja, si-to.

არქივებში ძირითადად მეორდება ღვთაებათა შემდეგი სახელები:

po-se-da-o-ne – პილოსში, კნოსოსში;

di-we – პილოსში, კნოსოსში;

di-wi-ja – კნოსოსში, თებეში, პილოსში;

si-to (si-to po-ti-ni-ja) – თებეში, მიკენში, კნოსოსში;

e-ma-a² – თებეში, პილოსში, კნოსოსში;

ma-ri-ne-we – თებეში, მიკენში, კნოსოსში.

შეიძლება ითქვას, რომ B-ხაზოვან ტექსტებში გამორჩეული ადგილი უკავია *პოსეიდონს*. ელინთა უზენაესი ღვთაება *ზეუსი* (di-we / di-wo) მიკენურ წარწერებში საკმაოდ უფერულად გამოიყურება. di-we / di-wo იშვიათად გვხვდება მხოლოდ პილოსისა

და კნოსოსის წარწერებში. ძირითადად დასტურდება მისგან ნაწარმოები სავარაუდო საკუთარი სახელები და ტოპონიმები: di-wi-ja-wo, di-wa-jo, di-wi-je-ja, di-wo-pu-ka-ta, di-wi-jo, di-wi-ja-wo, di-wi-ja-ta, di-wi-je-we... უშუალოდ ზევსს (di-we – Dat. sing.) მხოლოდ ერთხელ სწირავენ ოქროს ლარნაკსა და კაცს (AUR *213 vas 1 VIR 1 – Tn 316). მოხსენიებულია ასევე ზევსის ტაძარი სფაგიანეში – di-u-jo (Tn 316), სადაც მიაქვთ ძღვენი და პორენეზი. ამავე წარწერაში გვხვდება ზევსის ვაჟი – di-ri-mi-jo di-wo i-je-we ან ზევსის ქურუმი – di-ri-mi-jo di-wo i-je-[-re]-we. პილოსის, მიკენისა თუ თებეს წარწერებისაგან განსხვავებით, კნოსოსის არქივში შეწირულობის მიმღებთა შორის გვხვდება როგორც ზეზი – di-we, di-wo (E 842, F 51), ასევე სავარაუდო დიკტეის ზეზი – di-ka-ta-jo / di-we (Fp 1+31), di-ka-ta-de დიკტეის ზევსის ტაძარში (Fp 7, F 866, G 7509+7779). აღსანიშნავია ტერმინი di-wi-jo-jo me-no ზევსის თვეს. ყურადღებას იპყრობს Fh 352 წარწერაში წარმოდგენილი ზეთის მიმღები de-u-jo-i, რომელიც, ფუძიდან გამომდინარე, ასევე ზევსთან უნდა იყოს კავშირში.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ B-ხაზოვანი წარწერების ყველა არქივში არათუ მეორდება, არამედ გამორჩეულ ძღვენის მიმღებად გვევლინება ქალბატონი po-ti-ni-ja: საკუთრივ po-ti-ni-ja (X 444, M 729, Oa 7374), da-pu²-ri-to-jo / po-ti-ni-ja (Xd 140, Gg 702), a-ta-na-po-ti-ni-ja (V 52), si-to-po-ti-ni-ja, u-po-jo-po-ti-ni-ja, po-ti-ni-ja i-qe-ja, e-re-wi-jo-po-ti-ni-ja, po-ti-ni-ja a-si-wi-ja. გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს B-ხაზოვან წარწერებში მდებარეობითი სქესის სავარაუდო ღვთაებების სიმრავლე: ma-ka, e-ra, re-ja, di-wi-ja, ko-wa, a-pu-wa, po-si-da-e-ja, qo-wi-ja, ko-ma-we-te-ja, pe-re-*82, qe-ra-si-ja... ეს მოვლენა, ვფიქრობ, უნდა მიუთითებდეს მდებარეობითი სქესის ღვთაების, დიდი დედის კულტის

ჯერ კიდევ განსაკუთრებულ როლზე მიკენურ კულტურასა თუ რელიგიაში.

როგორც ვხედავთ, B-ხაზოვან ტექსტებზე დაყრდნობით აღდგენილი ბრინჯაოს ხანის მიკენური პანთეონი დიდად განსხვავდება მოგვიანებით ჰომეროსისა და ჰესიოდეს მიერ დახატული რელიგიური სურათისაგან. B-ხაზოვან არქივებში, გარდა ჩვენთვის ცნობილი ოლიმპიელი ღმერთების სახელებისა, გვხვდება ანტიკური ტრადიციისათვის უცნობი ღვთაებებიც, რომლებიც წინაბერძნული წარმომავლობის უნდა იყოს. შეიძლება ითქვას, რომ ბერძნებს უკვე მიკენურ ეპოქაში ჰქონდათ ღმერთთა იერარქიის გარკვეული სისტემა, რომელიც ჯერ კიდევ შორს იყო მკაცრად მოწესრიგებულობისაგან. მიკენელი ბერძნების წარმოდგენებს სამყაროს შექმნაზე, ღმერთებსა და მათ წარმომავლობაზე უმთავრესი გავლენა უნდა მოეხდინა ბერძნული თეოგონიური ტრადიციის სისტემატიზაციაზე, თუმცა, როგორც ჩანს, არსებული რელიგიური წარმოდგენები ეგეიდის წინაბერძნული მოსახლეობის ტრადიციამდე უნდა აღიოდეს, რომელიც, თავის მხრივ, მედიტერანულ გავლენას განიცდის.

ბიბლიოგრაფია:

Aravantinos, Vassilis. Godart, Louis and Sacconi Anna, eds. 2001. *Thèbes. Fouilles de la Cadmée I. Les tablettes en Linéaire B de la Odos Pelopidou*. Pisa/Rom: Instituti Editoriali e Poligrafici Internazionali.

Burkert, Walter. 1977. *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz: Kohlhammer.

Chadwick, John. 1996/1997. “Three Temporal Clauses”. *Minos. Revista de Filología egea* 31/32: 293-301.

Del Freo, Maurizio. 1999. “Mic. Ke-re-na-i nei nuovi testi in lineare B di Tebe.” *Ἐπὶ πόντον πλαζόμενοι. Simposio italiano di Studi Egei*: 299-304.

Diccionario Micénico (DMic). I (1985). II (1993). Redactado por F. Aura Jorro. Madrid: CSIC.

Godart, Louis. 1995. *Der Diskus von Phaistos (Das Rästel einer Schrift Ägäis)*. Iraklion: Itanos Verlag.

გორდუზიანი, ლევან. 1999. *ბ-ხაზოვანი ტექსტების DO-E-RO ძველი სამყაროს ისტორიის კონტექსტში*. თბილისი: ლოგოსი.

Heubeck, Alfred. 1979. *Schrift*. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Hiller, Stefan. 2003. Rez. zu: „Thèbes. Fouilles de la Cadmée. 1. Les tablettes en Linéaire B de la Odos Pelopidou. Edition et commentaire.“ *Anzeiger für die Altertumswissenschaft* 56: 229-238.

Казанскене В.П., Казанский Н.Н. 1986. *Предметно-понятийный словарь греческого языка (крито-микенский период)*. Ленинград: Наука.

Killen J. T., 1999. “Some observations on the new Thebes Tablets”. *BICS* 43: 217-219.

Melena, José. L. 2001. *Textos Griegos Micénicos comentados*. Victoria-Gasteiz: Parlamento Vasco.

Noussia-fantuzzi, Maria. “The Epic Cycle, Stesichorus, and Ibycus”. *The Greek Epic Cycle and its Ancient Reception*: 430-449 [book on- line]. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

[http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511998409.025 index.html](http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511998409.025_index.html); Internet.

Ventris, *Michael* and Chadwick, John. 1956 . *Documents in Mycenaean Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lela Chotalishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Mycenaean pantheon

Key words: *Mycenaean pantheon, Linear B inscriptions, deities, religious beliefs*

The Mycenaean pantheon of Bronze Age which is restored from Linear B texts greatly differs from the later hierarchy of gods that is present in the works of Homer and Hesiod. Besides the names of Olympian gods known to us, deities which are considered to be of Pre-Greek origin and are not familiar to the Ancient tradition can be found in the archives of Thebes, Mycenae, Pylos, and Knossos. Consequently, it can be thought that already in the Mycenaean period the Greeks had established a particular system of hierarchy of gods, which however was yet far away from strict systemization. Beliefs of Mycenaean Greeks about the creation of the universe, gods and their origins must have had a crucial influence on the development of tradition of Greek theogony. However, it seems that these beliefs can be traced back to pre-Greek Aegean tradition, which supposedly was under Mediterranean influence.